

Cultural Secularism and Its Impact in Contemporary Turkey

Ghulam Shabir Naeem ¹

Ph.D. student, Contemporary History of the Muslim World, Complex of Islamic History, Culture and Civilization, Al-Mustafa International University, Qom

Mohammad Allahuakbari ²

Faculty member, Al-Mustafa International University

Received: 2022/05/22 | Accepted: 2022/05/27

Abstract

In the contemporary history of the Muslim world, the term Turkey is associated with secularism. Because after the collapse of the Ottoman Empire, it experienced secularism, whenever the term “Turkey” is mentioned, secularism comes to mind. It still is continuing its way with the same secularist identity. Kemal Atatürk (1881-1938) took the French Laïcité as a model and changed the identity of his country from an Islamic caliphate to a secular one. During his time, political secularism was not implemented; rather, cultural secularism was implemented in practice, and its influence continues till today. So far, a lot of studies has been done on political secularism instead of cultural secularism. In this paper, the effect of cultural secularism in Turkey is discussed and calls researchers to examine this vital cultural issue in Muslim societies. Getting to know the impact of cultural secularism can make Islamic societies aware of the damage caused in Turkish society. Through a historical method and approach, this article tries to show that cultural secularism in Turkey influenced hugely almost all cultural elements including beliefs, values, norms, rites and rituals, and customs. Among these impacts are the acceptance of the French ideology of laicity, the sanctification of the secularist system, the transformation of extreme nationalism into a value, the transformation of standards and dos and don'ts of society, and the transformation of the Turkish identity from indigenous to western.

Keywords: secularism, cultural secularism, Turkey, secularization, religion.

1. E-mail: shabir14pak@gmail.com

2. E-mail: maay134@yahoo.com

سکولاریسم فرهنگی و تاثیر آن در ترکیه معاصر

غلام شبیر نعیم^۱

دانشجوی دکتری تاریخ معاصر جهان اسلام، مجتمع تاریخ و سیره و تمدن اسلامی جامعه المصطفی العالمیه قم (نویسنده مسئول)

محمد الله اکبری^۲

عضو هیئت علمی جامعه المصطفی العالمیه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۳/۰۱ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۶

چکیده

در تاریخ معاصر جهان اسلام اسم ترکیه با سکولاریسم عجین شده است. چون بعد از فروپاشی امپراتوری عثمانی شاهد تجربه سکولاریسم بوده است به همین خاطر هر وقت سخنی از آن، بیاید اسم ترکیه در ذهن خطور می کند. در حال حاضر هم با همان هویت سکولاریستی راه خود را ادامه می دهد. کمال آتاتورک (۱۸۸۱-۱۹۳۸) لایسته فرانسه را الگو گرفته، هویت این کشور را از خلافت اسلامی به سکولار تغییر داد. در دوران او، سکولاریسم سیاسی پیاده نشد بلکه در عمل سکولاریسم فرهنگی اجرا شد که تاثیر آن تا امروز ادامه دارد. تا حالا درباره سکولاریسم سیاسی تحقیقات زیادی انجام گرفته است ولی به سکولاریسم فرهنگی توجه نشده است. در این تحقیق تاثیر سکولاریسم فرهنگی در ترکیه مورد بررسی شده است تا توجه جوامع اسلامی به امر مهم فرهنگی جذب شود. آشنایی با تاثیر سکولاریسم فرهنگی می تواند جوامع اسلامی را با آسیب های وارده در جامعه ترکیه آگاه سازد. این مقاله بر روش و رویکرد تاریخی متکی است نشان می دهد سیکولاریسم فرهنگی در ترکیه بر همه عناصر فرهنگی مانند، باور ها، ارزش ها، هنجار ها و آیین، آداب و رسوم تاثیر زیادی داشته است از اینها می توان به، پذیرش ایدئولوژی لایسته فرانسوی، تقدس یافتن نظام سکولاریستی، تبدیل شدن ناسیونالیسم افراطی به یک ارزش، تبدیل شدن معیار های باید ها و نباید های جامعه، و تغییر هویت ترکیه از بومی به غربی، اشاره کرد.

واژگان کلیدی

سکولاریسم، سکولاریسم فرهنگی، ترکیه، سکولاریزاسیون، دین.

1. E-mail: shabir14pak@gmail.com

2. E-mail: maay134@yahoo.com

مقدمه

سکولاریسم به مثابه ایدئولوژی و سکولاریزاسیون بعنوان فرایند در جهان اسلام تاثیر زیادی گذاشته است. ترکیه بیشترین تاثیر را از سکولاریسم پذیرفته است. هر چند در اواخر امپراتوری عثمانی گرایش هایی به غرب یا سکولاریسم دیده می شود ولی هدف آن گرایش ها حفظ دولت عثمانی بود ولی بعد از آن کمال آتاتورک در تاریخ ترکیه ظهور کرد که هدف غربی سازی کل امور کشور را در سر داشت.

وقتی به قدرت رسید اصلاحات زیادی را پیش گرفت که عمدتاً مربوط به فرهنگ بود چون اعتقاد داشت بدون تقلید کامل از فرهنگ غربی نمی توان پیش رفت کرد. در برنامه غربی سازی همه جانبه کشور، اصلاحات زیادی انجام داد مثلاً اولین مرحله خلافت را ملغاً اعلام کرد و نهاد دین را هم از بین برد. در انقلاب فرهنگی هنر، آموزش، قانون در همه امور تقلید از غرب را الزامی کرد. حتی لباس های بومی و مذهبی را ممنوع اعلام کرده لباس غربی را جایگزین کرد.

کمال آتاتورک را در تاریخ معاصر بزرگ ترین سکولار خوانده اند ولی او در دوران خود سکولاریسم سیاسی را اجرای نکرد و به مردم اجازه نداد در زندگی اجتماعی خود، طبق مذهب خود عمل کنند به هیچ وجه قایل به تکثر فرهنگی نبود. او عملاً سکولاریسم فرهنگی را در کشور اجرا کرد. هر فرهنگی که در احتمال می رفت از دین برخاسته باشد را ممنوع می کرد. برای کنترل مردم و حکومت بر آنان، به ملی گرایی افراطی روی آورد و برای تقویت آن زبان های دیگر را ممنوع اعلام کرده خط زبان ترکی را از عربی به لاتین تغییر داد.

هر چند مردم ترکیه به برخی اصلاحات او واکنش نشان دادند ولی عمده مردم اصلاحات را پذیرفتند آنهایی که به اصلاحات او اعتراض می کردند به شدت سرکوب می شدند. کمال آتاتورک و حکمرانی او نشان می دهد که نظام لایستی فرانسه که آن را الگو گرفته بود بر حذف مذهب از زندگی اجتماعی مردم توجه

داشت. در واقع سکولاریسم کمال آتاتورک سکولاریسم سیاسی نبوده است بلکه به تمام معنی سکولاریسم فرهنگی بوده است که تاثیر های آن تا امروز هم ادامه دارد در این تحقیق تاثیر سکولاریسم فرهنگی بر عناصر فرهنگی مانند، باور ها، ارزش ها، هنجار ها و آیین، آداب و رسوم مورد بررسی قرار گرفته است و در آخر به طور مختصر به ظرفیت های فرهنگی ترکیه اشاره شده است.

تحقیق حاضر با رویکرد تاریخی و توصیفی، تحلیلی در صدد پاسخ به این پرسش است که تاثیر سکولاریسم فرهنگی بر مؤلفه های فرهنگی چه بوده است؟ برای پاسخ به پرسش فوق، شواهدی از دوران کمال آتاتورک ارائه می شود که نشان دهد چگونه سکولاریسم فرهنگی عناصر فرهنگ را تحت تاثیر قرار داده است. چون سکولاریسم فرهنگی در دوران آتاتورک اجرای شد به این خاطر عمده شواهد از همین دوره ذکر شده است.

مفهوم شناسی

نویسنده انگلیسی جرج هولیوک (۱۸۱۷-۱۹۰۶) در اولین بار در ۱۸۵۱ کلمه سکولاریسم را به کار برد (holyoake, 1896:48). مراد او از این کلمه نظام اجتماعی بود که تابع مذهب نباشد. کتاب او در ۱۸۹۶ چاپ شد و در آن این کلمه بطور اصطلاح به کار برده شد. (holyoake 189:58) معنای اصطلاحی آن این است که فرهنگ عمومی، مسائل مدنی، سایر امور اجتماعی و حتی آموزش بر مذهب بنا نشود بلکه بر داده های علمی این جهان بنا شود. یعنی تمام امور زندگی و ارزش های اخلاقی به جای آموزه های دینی، بر اساس معیشت دنیوی و رفاه اجتماعی تعیین شود (webster, 1981:86)

سکولار بعنوان وصف برای انسان، جامعه و فرهنگ به کار برده می شود. مثلاً انسان سکولار، جامعه سکولار یا فرهنگ سکولار. طبق سکولاریسم این انسان است که فرهنگ را پدید می آورد یا خلق می کند و فرهنگ انسانی از اومانیزم نشات می گیرد. و اساس آن اومانیزم است (Thomas, 1996:8) در حالی که اسلام نه تنها دین

است بلکه فرهنگ هم هست. (مسعود، ۱۴، ۲۰۱۷)

در این تحقیق مراد از "سکولاریسم فرهنگی" نظام اجتماعی و فرهنگ خاصی است که پاک از آموزه های دینی باشد و دین در آن هیچ گونه دخالتی نداشته باشد. سکولاریسم در کشور های مختلف شکل های مختلفی دارد مثلاً برخی کشور ها در فرهنگ، آموزه های دینی را دخالت نمی دهند ولی با وجود این، فرهنگ های غیر از خود را می پذیرند و قایل به تکرر فرهنگی هستند مانند آمریکا، بریتانیه، کشور های سکند نیویا. ولی در مقابل کشور های مزبور، فرانسه کشوری است که تکرر فرهنگی را نمی پذیرد این کشور نماینده جریان افراطی سکولاریسم است که تکرر فرهنگی را برای وحدت ملی کشور خطر تلقی می کند. (مسعود، ۱۴، ۲۰۱۷)

در سکولاریسم فرهنگی تفاوت سکولاریسم و سکولاریسیون را هم باید مورد توجه قرار داد. کلمه سکولاریسم بیانگر ایدئولوژی خاصی است و بر امور ماورالطبیعی مبتنی نیست (شاکرین، ۱۳۷۸: ۱۱) در حالی که سکولاریزاسیون فرایندی است که بیانگر عرفی شدن و به حاشیه راندن دین از عرصه حیات اجتماعی انسان است. (بیرو، ۱۳۷۰: ۳۳۴) در این تحقیق سکولاریسم و سکولاریزاسیون هر دو مورد توجه است. فرهنگ اسلامی با فرهنگ سکولار خیلی فرق دارد این تحقیق فرهنگ سکولار که فرهنگ اسلامی را تحت شعاع قرار داده است مورد بحث قرار می گیرد.

پیشینه تحقیق

موضوع سکولاریسم ترکیه، در جهان معاصر مورد توجه نویسندگان بسیاری بوده است در این باره کتاب های نوشته شده است از جمله کتاب های که در زبان انگلیسی نوشته شده می توان به

"the development of" "secularism in turkey" (پیش رفت سکولاریسم در ترکی) نیازی بر کس "islam and secularism in turkey" (اسلام و سکولاریسم

در ترکیه) تالیف خانم اوموت آزاک را نام برد. کتاب های که درباره زندگی کمال آتاتورک نوشته شده هم موضوع سکولاریسم را پرداخته اند از این کتاب ها می توان به کتاب "آتاتورک" تالیف آندرو مانگو اشاره کرد.

کتاب هایی درباره سکولاریسم ترکیه، از زبان های دیگر، به فارسی ترجمه شده اند که از این کتب می توان به کتاب "سکولاریسم و دموکراسی اسلامی در ترکیه"، تالیف هاکان یاوز، "ظهور ترکیه نوین" تالیف برنارد لویس، "جمهوری اول ترکیه" تالیف ریچارد رابینسون اشاره کرد. در زبان فارسی مقالات زیادی نوشته شده است که جنبه های مختلف سکولاریسم را پرداخته اند.

مثلا مقاله سکولاریسم از منظر اندیشمندان ترک، آمریکایی و فرانسوی، با تاکید بر حزب عدالت و توسعه مهدی لکرزی؛ تغییرات فرهنگی در دوره آتاتورک و رضا شاه نویسندگان، نصرالله املتی، رضا محمدی، عسگر محمدی، جایگاه کار ویژه های سکولاریسم در جهان اسلام نویسنده امیر ساجدی، بررسی تطبیقی سیاست گزاری فرهنگی در کشور های اسلامی (مورد مطالعه: ترکیه و مصر) نویسنده حجه الله ایوبی، رقابت های اسلام سیاسی و سکولاریسم در دوران جمهوریت ترکیه با تاکید بر دوران زمامداری حزب عدالت و توسعه در سال های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۶ نویسندگان، کامیز قوهمانی، ابراهیم متقی، علی رضا گلشنی. در زبان اردو هم عالم دینی معروف، سید ابوالحسن ندوی کتابی تحت عنوان "ستیز/اسلامیت و غربیت" نوشت و در آن از سکولاریسم آتاتورک بحث کرد.

کتب و مقالات مذکور موضوع سکولاریسم را پرداخته اند یا جنبه های مختلف آن را مورد بررسی قرار داده اند ولی تاثیرات سکولاریسم فرهنگی را مورد تحقیق قرار نداده اند. تحقیق حاضر در صدد شناخت تاثیرات سکولاریسم فرهنگی در کشور ترکیه می باشد.

ترکیه و سکولاریسم فرهنگی

ترکیه از جهان اسلام کشوری است که افراطی ترین شکل سکولاریسم را در خود تجربه کرده است و تاثیر آن تا امروز قابل مشاهده است. در دوران امپراتوری عثمانی قدرت ترکیه در دست مسلمانان بود ولی وقتی در زمان آتاتورک اصلاحاتی پیش گرفته شد سکولاریسم فرانسه در این کشور عینا کپی برداری شد. خلافت عثمانی ملغا اعلام گردید و در طی اصلاحات فرهنگی زیاد قوانین و رسوم غربی در ترکیه رواج داده شد.

افراطی ترین شکل سکولاریسم فرانسه در ترکیه عملی شد در نتیجه آن نظام اجتماعی جامعه از دینی به سکولار متحول شد. نهاد های مذهبی کشور را افراد غیر مذهبی در دست گرفتند. نیازی برکس یکی از کسانی است که شاهد تجربه سکولاریسم فرهنگی در کشور خود بوده است به نظر اونویسنندگان در فهم سکولاریسم نظری، روند اجتماعی را مورد توجه قرار نمی دهند در حالی که فرایند اجتماعی خیلی مهم است. (burkes, 1998: 507)

در جهان اسلام وقتی در حوزه هایی مانند دین، قانون، آموزش روند سکولاریزاسیون شروع شد همه آن را قبول نکردند اکثر آن را مخالف اسلام دانستند. استدلال آنان این بود که اسلام را نمی توان در اندیشه ای محدود کرد که فقط مربوط به شعور یک نفر باشد. به نظر آنان اسلام اساس نظام جامعه است و در نهاد های جامعه تا این اندازه حضور دارد که اگر آن را منها کنیم دیگر نهاد های جامعه وجود نخواهند داشت. در مخالفت فرایند اجتماعی سکولاریسم سه جریان به وجود آمد اول جریان سنت گرا یا سلف گرا بود که اسلام سلف را مستند می دانست، جریان دوم تجدد خواه بود که اسلام قرون وسطی را خالص نمی دانست و جریان سوم مدرنیته بود که قایل به الگو گیری از کل فرهنگ غرب برای مسلمانان بود. کمال آتاتورک به جریان سوم تعلق داشت.

برای سکولار کردن کشور ترکیه، کمال آتاتورک اصلاحات فرهنگی را در پیش گرفت و در سال های ۱۹۲۵ و ۱۹۲۸ مجموعه ای از قوانینی را تصویب کرد او معتقد بود که ترکیه گذشته خود را پشت سر بگذارد و کاملاً از اروپا پیروی کند. برای نیل به این هدف طی قوانینی عقاید و آموزه های دینی را از زندگی عمومی مردم حذف کرد. همین طور همه ادیان به ویژه اسلام را از حوزه عمومی بیرون کشید. طی سال های حاکمیت حزب جمهوری خواه مردم که قدرت تام کشور را در دست داشت در نظام لائسیته هر چه می خواست بر مردم ترکیه تحمیل می کرد. این حزب عقیده داشته است که دولت بهتر می داند که چه چیزی به نفع مردم است (ایباف، ۱۳۹۵: ۵۰)، سکولاریسیون در واقع اختیارات روحانی و مقدس را به افراد غیر مذهبی داد. (burkes, 1998: 10)

اگر بخواهیم تاثیر سکولاریسم فرهنگی در ترکیه را بررسی کنیم باید تاثیر آن روی عناصر فرهنگ ببینیم چون عناصر فرهنگی کوچک ترین واحد یک فرهنگ محسوب می شوند هم چنین مطالعه عنصر فرهنگی دقیق ترین مطالعه یک فرهنگ محسوب می شود. (کوبین، ۱۳۸۶: ۷۲) سکولاریسم فرهنگی در مؤلفه های مختلف فرهنگ چگونه تاثیر های گذاشته است اینجا مورد بررسی قرار می گیرد.

تاثیر بر عقاید و باور ها

عقاید، باور ها، و ایدئولوژی های حاکم بیشترین تاثیر روی فرهنگ یک ملت می گذارند. (نصر آبادی، باقی و دیگران ۱۳۹۰: ۴۳) قبل از حاکم شدن سکولاریسم افراطی در ترکیه، باور ها و عقاید مردم این سرزمین تحت تاثیر قرار گرفتند. پیشینه تاثیر فرهنگ غرب بر می گردد به زمان عثمانی که بعد از دستگاه چاپ آغاز شده بود. داماد ابراهیم پاشا معروف به عصر لاله بر این بود که باید از فرهنگ غرب استفاد کرد، ولی بخاطر مخالفت های شدید نتوانست این روند را ادامه دهد همین طور نا خدا خلیل پاشا می گفت اگر ما بدون درنگ از اروپا تقلید نکنیم مجبور می شویم به آسیا برگردیم جنبش ترکان جوان هم خیلی از اندیشه های غرب تاثیر پذیرفته

بود. (ottomanstds, :1399)

غرب گرایی رجال عثمانی و جنبش ترکان جوان زمینه را برای آتاتورک فراهم کرد تا از قدرت سیاسی خود استفاده کرده باور و عقاید خود را بر مردم ترکیه تحمیل کند. این نکته هم حایز اهمیت است که قبل از رسیدن به قدرت باور های او تحت تاثیر سکولاریسم افراطی فرانسه قرار گرفت کسانی که زندگی سیاسی اتاترک را تحلیل کرده اند بر این نظر هستند که بعنوان رهبر سیاسی، سکولاریسم او در حوزه فرهنگی بیشترین تاثیر را گذاشت و در حوزه های دیگر موفقیت هایی نیاورد (مانگو، ۱۳۹۴: ۹۰۳) نمی توان این حقیقت تا نادیده گرفت که تاثیر سکولاریسم فرهنگی بیش از تاثیر سکولاریسم سیاسی است. چون سکولاریسم سیاسی مرحله بعد از سکولاریسم فرهنگی است اگر باور و عقاید فرد یا جامعه تحت تاثیر سکولاریسم فرهنگی قرار نگیرد نوبت به سکولاریسم سیاسی نمی رسد با توجه به این مطلب می توان گفت سکولاریسم فرهنگی خطرناک تر از سکولاریسم سیاسی است چون اولی فرهنگ را از روح دین و بوم خالی کرده از بین برد و دومی حد اقل فرهنگ های مختلف را اجازه زیست می دهد.

کمال آتاتورک به شدت تحت تاثیر سکولاریسم افراطی فرانسه بوده است او ۲۹ اکتوبر ساعاتی پیش از اعلام جمهوری ترکیه، به نویسنده هم فکر فرانسوی گفت فرانسه در سراسر جهان الهام آزادی بخشیده است و یاد آور شد که در مدرسه فرانسوی درس خوانده است همین طور گفت حکومت مدرن یعنی حکومت غربی. آتاتورک تحت تاثیر ایدئولوژی های افراطی، ملت ترکیه را جاهل می پنداشت و آرمان داشت که این ملت فلک زده را نجات دهد. او باور داشت تا زمانی که ملت ترکیه از خرافات و مذهب دوری نکند به سعادت نمی رسد. با این باورها وقتی قدرت را به دست گرفت برای تحقق آن کوشید. (مانگو، ۱۳۹۴: ۷۷۴) او در سفر های ایالتی خود باور های خود را در سخنرانی ها بیان می کرد به نظر او دانش

قدیمی و مذهبی به درد دوران جدید نمی خورد. انقلاب فرهنگی او، تصویب قوانین جدید درباره لباس مردم ترکیه، تحقیر دین و خرافات خواندن آن، بستن مدارس دینی، ایجاد نظام آموزشی یکپارچه، برچیدن مقام شیخ الاسلامی، تقبیح سنت های گذشته، غربی کردن لباس زنان، تعطیلی تکیه های دراویش، ممنوعیت حجاب در اداره های دولتی باور های خاص او را نشان می دهد. (مانگو، ۱۳۹۴: ۷۷۸)

باور های آتارک به این اندازه تحت تاثیر غرب بود که اعتقاد داشت هر آنچه با تمدن و فرهنگ غربی موافق نباشد باید از جامعه ترکیه حذف شود او عملاً بعد از قدرت رسیدن در این زمینه قدم برداشت و فرهنگ های که از قبل در جامعه رواج داشت را از بین برد. همین طور فرهنگ های اقتباس شده از دین اسلام هم از بین برده شد. (هانی، اوغلو، ۱۳۹۵: ۲۳۷) در واقع سکولاریسم آتاتورک نتیجه باور هایی بود که تحت تاثیر فرانسه و غرب شکل گرفته بود.

جای سوال است که چرا آتاتورک مدل سکولاریسم فرانسه را الگوی خود قرار داد؟ با توجه به مواضع او در جواب می توان گفت او به دنبال حذف کامل دین از جامعه ترکیه بود و مدلی که می توانست در این زمینه کمک کند همان مدل سکولاریسم افراطی بود. و الا مذهب (بدون تخصیص هر مذهبی) را نمی توان از زندگی مردم خارج کرد. همان طور که هانتیگتون دین را ویژگی مهم فرهنگ و تمدن یک جامعه می داند. (ارمکی، آزاد، ۱۳۸۷: ۶۸) همین طور به نظر الیوت هم مذهب عنصر کانونی فرهنگ می باشد و این مذهب است که فرهنگ را شکل می دهد. ((نصرآبادی، باقی و دیگران ۱۳۹۰: ۴۳))

این سوال هم می تواند مطرح شود که اگر مذهب این قدر در فرهنگ نقش دارد پس آتاتورک هر کاری بکند نمی تواند دین را از زندگی مردم حذف کند؟ در جواب می توان گفت اینجا بحث از تاثیر است هر چند او در زمینه حذف دین از زندگی مردم موفقیت های به دست آورد ولی باز هم آن طور که می خواست دین از زندگی مردم حذف نشد. دلیل آن حضور اسلام در همه عرصه های

زندگی در اسلام است.

البته این هم واقعیت است باور های که در ذهن کمال آتاتورک شکل گرفته بود عده زیادی از باور های او تاثیر پذیرفتند تا این اندازه که بعد از فوت او، میراث آتاتورک را ادامه دادند و در زمان حاضر هم در ترکیه تعداد قابل توجهی به باور های آتاتورک اعتقاد دارد. همین طور او بعنوان بنیانگذار دولت ملت، بین سکولار ها و اسلام گرایان به طور یکسان مقبول است. (daily news, 2022, 10n)

آتاتورک درباره فرهنگ باور راسخ داشت که فقط یک فرهنگ وجود دارد درباره تمدن هم همین باور داشت که فقط یک تمدن وجود دارد. این باور را آندرو مانگو مورد انتقاد قرار داده می گوید که ممکن است این باور درباره فرهنگ عالی و ادبیات و هنر عالی مصداق داشته باشد ولی وقتی فرهنگ در مفهوم مردم شناسانه و به عنوان شیوه زندگی یک ملت دانسته شود در خارج حقیقت ندارد. طبقه اجتماعی که آتاتورک به آن تعلق داشت، برای آن اتخاذ شیوه های غربی آسان بود ولی او تصور نمی کرد که سوق دادن توده مردم را به همان سمت راحت نبود. (مانگو، ۱۳۹۶: ۹۰۶)

باور های سکولاریستی چند دهه بعد از او تا حالا تاثیرات زیادی روی مردم گذاشته است حتی مردم کوچک ترین انتقاد بر آتاتورک و باور های او بر نمی تابند هواداران سکولاریسم آتاتورک در ترکیه در سال ۲۰۰۶ به خیابان ها آمدند و از سکولاریسم آتاتورک حمایت کردند و شعار سر دادند "ترکیه کشور سکولار است و سکولار خواهد بود" تعداد آنان به صد ها هزار نفر می رسید. (umut, 2010: 10)

کمالیست ها امروزه هم به عقاید و باور های آتاتورک چسبیده اند در حالی که آتاتورک از غربی که تقلید می کرد دستخوش تغییراتی شده است در این وضعیت کمالیسم هم با این تغییرات کنار بیاید و استبداد گذشته را کنار بگذارد و با دانش نوین غرب همگام شود. (مانگو، ۱۳۹۴: ۹۰۷) توصیه آندرو مانگو به طرفداران

باورهای آتاتورک نشان می دهد باور های سکولاریستی که توسط آتاتورک در جامعه در قالب انقلاب فرهنگی پایه ریزی شده بود تاثیر عمیق آن تا امروز امتداد دارد.

تاثیر بر ارزش ها

فرهنگ یک جامعه را ارزش های اجتماعی تشکیل می دهند هم چنین ارزش های یک کشور یا جامعه نه تنها در تشکیل هویت آن نقش دارند بلکه برای نظم اجتماعی را به وجود آورده افراد جامعه را وحدت می بخشند. در تعریف ارزش ها گفته اند که خوب یا بد بودن یک چیز نزد فرد یا جامعه ارزش است به الفاظ دیگر، چیز شایسته و مطلوب، ناشایست و نامطلوب نزد یک فرد یا جامعه ارزش تلقی می شود. (گیدنز، ۱۳۷۳: ۱۶۲) مانند کشور های دیگر ترکیه هم قبل از رواج سکولاریسم فرهنگی در این کشور ارزش های دینی و ملی داشته است که در دوران آتاتورک خیلی از آن تغییر پیدا کردند. با توجه به ترویج فرهنگ غرب در ترکیه ارزش های مورد قبول جامعه به ضد ارزش تبدیل شدند. اینجا ارزش های تحت تاثیر سکولاریسم فرهنگی که در ترکیه به وجود آمدند مورد بررسی قرار می گیرند. شش اصل کمالیستی مانند مردم گرایی، ملی گرایی، دولت گرایی، جمهوری خواهی، سکولاریسم، اصلاح طلبی و انقلاب گرایی ارزش های جامعه تلقی شد. چون در ظاهر فریب دهنده بود ولی وقتی برای عملی کردن این اصل ها گام ها برداشته شد ارزش های بومی جامعه ترکیه به شدت آسیب دید. در واقع این اصل ها در حد شعار بود و در عمل قضیه کاملاً بر عکس بود مثلاً نظام جمهوری کمالیسم هیچ گونه نارضایتی را بر نمی تافت فقط در سال های ۱۹۲۶ و ۱۹۲۷ پانصد فعال سیاسی را کشته شد. آتاتورک حکومت دایمی داشت و انتخابات فقط در شکل ظاهری بود. به نظر او رستگاری ترکی در این بود که اروپایی شود همین طور اسلام را عامل اصلی عقب ماندگی کشور می دانست. (کامروا، ۱۳۹۸: ۱۰۳)

ناسیونالیسم افراطی بعد از اصلاحات اجتماعی آتاتورک به ارزش ملی جامعه

ترکیه تبدیل شد. پیشینه آن بر می گردد به آغاز تصور دولت ملت در اروپا این تصور در قرن نوزدهم در اروپا شکل گرفت و گسترش یافت و بعد از آن در کشورهای دیگر مدل برداری شد. در ترکیه هم در امپراتوری عثمانی تصور ملت اقلیت های کوچک را جذب کرده بود. (جی، شاوو، ۱۳۷۰: ۴۴۳) در نیمه دوم قرن نوزدهم عده ای از روشنفکران عثمانی گرایش های ناسیونالیستی داشتند آنان ناسیونالیسم عثمانی را در زمانی در نوشته های خود ترویج می کردند که سلطان عبدالحمید دوم پان اسلامیسم را سیاست رسمی قرار داده بود. در آن زمان اصطلاح ترک برای عامه مردم معنی موهنی داشت. به این خاطر روشنفکران عثمانی، ناسیونالیسم عثمانی را مطرح می کردند البته در مقابل آنان ناسیونالیست ترک گرا هم بودند. (لاندو، ۱۳۸۶: ۶۴)

پیدایش عثمانی گرایی و ترک گرایی در امپراتوری عثمانی اتفاقی نبوده است بلکه تحت تاثیر نفوذ اروپا بوده است. به همین خاطر علاقه زیادی به ترک شناسی در امپراتوری پیدا شد. دانشمندان بومی به دنبال کشف غنای زبان ترکی، گذشته خود بودند. (لاندو، ۱۳۸۶: ۶۵) رد پای سکولاریسم فرهنگی در دوران امپراتوری عثمانی هم دیده می شود همان طور که در سطور بالا ذکر شد ترک گرایی تحت تاثیر اروپا بوده است. در واقع بذریه ملی گرایی در ترکیه در امپراتوری عثمانی گذاشته شد و برای تقویت آن آثار زیادی از فرانسه ترجمه شد و کتاب های زیادی نوشته شد و مفاخر فرهنگی و نژادی در آن ذکر شد. (لاندو، ۱۳۸۶: ۶۵) ترکان عثمانی هم پان ترکیسم را مطرح کرده بودند بعد از آنان انقلاب اجتماعی آتاتورک در واقع تکمیل آرمان های ترکان جوان بود (umut, 2010: 9)

اگر چه ناسیونالیسم کلا جنبه منفی ندارد بلکه می تواند جنبه های مثبت هم داشته باشد ولی بعد از زمان امپراتوری ما شاهد ناسیونالیسم افراطی کمال آتاتورک هستیم که در دوران او تبدیل به ارزش ملی می شود. نویسنده ترک زبان در این باره

می گوید کمال آتاتورک ملی گرایی افراطی را پیش گرفت و بر آن شد که دولت ملی تشکیل شود و اساس آن نباید مذهب باشد بلکه اساس دولت نژاد ترک باشد (umut,2010:9)

یکی از محققین درباره شباهت های سکولاریسم فرانسه و ترکیه را مورد بحث قرار داده می گوید هر دو کشور چگونه سکولاریسم را در زندگی مردم رسوخ می دهند بعنوان نمونه برخورد هر دو کشور با حجاب یکی است. سکولاریسم چگونه زندگی مردم را شکل می دهد؟ چه جوری دولت های این دو کشور خواسته های خود را بر اهل مذهب تحمیل می کنند. در جواب می گوید در واقع این کشور ها از سکولاریسم و ناسیونالیسم برای حفظ قدرت خود استفاده ابزاری می کنند همین طور تاکید سکولاریسم به این خاطر است که سکولاریسم به دولت ترکیه و فرانسه اجازه می دهد تا با تعیین معیارهایی که شهروندان برای تعلق به دولت باید از آنها پیروی کنند، قدرت خود را بر شهروندان اعمال کنند و آنها را قادر می سازد تا گروه هایی را به حاشیه برانند.

همین طور هر دو کشور به دنبال حذف مذهب هستند در حالی که می دانند در آمریکا آزادی مذهبی وجود دارد نه آزادی از مذهب. با وجود این هر دو کشور بر حذف مذهب تاکید می کنند. (izett,2021,25)

یکی از برنامه های اصلی آتاتورک ایجاد هویت ملی و تاکید بر ملی گرایی ترک بوده است او بر ملی گرایی ترک تاکید می کرد و اندیشه های آرمان گرایانه ای که پان ترکی و پان اسلامی قبل از جنگ جهانی اول در امپراتوری عثمانی رواج یافته بود را رد می کرد او جمهوری ترکیه را محدود به سرزمین ترکیه کرد در نتیجه اقلیت های کوچک بیگانه شدند و ارتباط مردم با میراث گذشته، مانند عثمانی قطع شد. انجمن زبان ترک ساخته شد تا ترکان را از میراث عثمانی محروم کنند. (قیداری، قولنجی، ۱۳۸۹: ۸۱)

سکولاریسم فرهنگی شاید بیشترین تاثیر را روی ارزش های دینی، اخلاقی

ترکیه داشته است و ارزش های اخلاقی که بر اساس دین شکل گرفته بود بعد از تضعیف جایگاه اسلام از بین رفتند از این ارزش ها می توان به ارزش ایمان و عفت را بعنوان نمونه ذکر کرد. به جای آن، ارزش های غربی جایگزین آن شد همین طور قبلا منبع ارزش های مردم ترکیه، اسلام بود بعد از اقدامات آتاتورک سکولاریسم منبع ارزش های جامعه ترکی شد. او در ترکیه با استفاده از قدرت سیاسی خود، تلاش کرد جایگاه دین را از زندگی مردم تضعیف نماید سعی شد قدرت روحانیت کاسته شود و نهاد های دینی و مذهبی دگرگون شد. کمال آتاتورک با توجه به اصلاحات خود کشور را از خلافت اسلامی به جمهوری لایک برد و کم کردن نقش دین در زندگی مردم موفق بود. (پیرمردیان، فاطمی نژاد، ۱۳۹۶: ۶۷)

آزادی به جای خود برای هر جامعه ارزش تلقی می شود ولی اگر این آزادی از چارچوب لازم خارج شود تبدیل به بی بند و باری می شود آزادی ی که آتاتورک برای مردم ترکیه آورد مدل کپی شده غربی بود طرفداران کمالیسم و سکولاریسم به دنبال آزادی همه جانبه هستند که نه در آن دولت دخالت داشته باشد و نه دین. همان طور که یکی از اندیشمندان معاصر نوشت که او دوست دارد درباره قرآن و آزادی چیزی بشنود نه قرآن و اطاعت (اکیول، ۴۲) یعنی مسلمانان مدرن به این دنبال هستند که با دلایل دینی مجوز ارتکاب گناه داشته باشند هم چنین دلایلی که در آخر آنان را از اسلام آزادی دهد. (همان) در ۱۹۳۶ دبیر حزب آتورک، رجب پیکر نوشت آزادی فکر اندیشه مذهبی نمی تواند از پوست آدم بیرون بیاید. (همان) یعنی مذهب نمی تواند در زندگی های مذهبی مردم، حضور داشته باشد.

آتاتورک را تبدیل کردن به شخصیت مقدس هم در جامعه ترکی یک ارزش ملی محسوب می شود. در زمان حکومت جلال بایار بعد از قضیه کندن مجسمه آتاتورک توسط طریقه های دراویش، پیکر آتاتورک را به آرام گاهی رفیع انتقال دادند و اهانت او را جرم تلقی کردند. نیروهای مسلح خود را پاسدار آموزه های

تساوی حقوق بعنوان یک ارزش اجتماعی مطلوب هر جامعه است هر چند جامعه ای را نمی توان پیدا کرد که آنجا این ارزش به طور کامل تجلی یافته باشد با وجود این هر جامعه ای این امر را ارزش تلقی می کند و برای رسیدن به آن تلاش می کند در انقلاب فرهنگی آتاتورک این ارزش زیر پا گذاشته شد به مذهب، اکثریت مردم ترکیه توجه نشد که آنان آموزه های دینی خود را در زندگی اجتماعی دخالت دهند بلکه آموزه های وارداتی بر آنان تحمیل شد.

این روند تا زمان حاضر هم ادامه دارد در این زمینه به ذکر یک نمونه اکتفا می شود. در سال ۲۰۰۸ میلادی ماده ای قانونی به تصویب رسید که مردم ترکیه بدون هر گونه تبعیض نژادی، فرهنگی، از همه امکانات عمومی می توانند استفاده کنند. هم چنین هیچ شهروندی از آموزش محروم نمی شود. ولی دادگاه ماده مذکور را ملغا کرد و اعلام کرد این ماده قانونی مخالف قانون اساسی کشور است هم چنین دادگاه دولت را به خاطر مخالفت سکولاریسم مجرمه کرد. (اکیول، ۱۹۹)

تاثیر بر هنجارها

یکی از عناصر مهم فرهنگ هنجارها است که بیانگر باید ها و نباید های یک جامعه یا کشور هستند. هنجارها در واقع رفتارهای خاصی یک جامعه است که فرد جامعه آن رفتارها را در زندگی خود یاد می گیرد و انتظار دارد افراد دیگر جامعه هم آن را انجام دهند. اگر کسی هنجارهای یک جامعه را رعایت نکند مورد سرزنش افراد آن جامعه قرار می گیرد. (کرامبی، ۱۳۷۰: ۲۵۹) همان طور که در سطور بالا ذکر شد گرایش های غربی در اواخر دوران عثمانی شروع شده بود و برخی فرهنگ غرب را پیشنهاد می کردند ولی باوجود این در عمل نتوانستند کار قابل توجهی انجام دهند در آن دوران مذهب در زندگی اجتماعی مردم حضور داشته است بر این اساس هنجارهای دینی یا غیر دینی شکل گرفته بود.

در دوران آتاتورک هنجارهای دینی و اجتماعی زیادی شکسته شد. طی

دستوراتی در روش و شیوه های عبادت مسلمانان هم دخالت شد. عبادت های مسلمانان مانند نماز جمعه، اذان و ... از این رو هنجار به شمار می رود که به شیوه خاصی باید انجام شود ولی در ۱۹۳۱ تاکید شد که قرآن مجید فقط در زبان ترکی خوانده شود همین طور الزامی شد که نماز جمعه در زبان ترکی خوانده شود. حتی مقرر شد که مسلمانان اذان هم در زبان ترکی بگویند. (umut, 2010, 10)

با توجه به آموزه های اسلامی شراب نوشی حرام است و در جامعه مسلمان انتظار نمی رود کسی هنجار شکنی کرده علی الاعلان مشروب بنوشد. قبل از آتاتورک در ترکیه نوشیدن مشروب ممنوع بود ولی او نه تنها ممنوعیت را برداشت بلکه ملا عام مشروب نوشی کرده گفت به افتخار ملت می نوشم. (مانگو، ۱۳۹۴: ۷۸۲) حتی او محاکم دینی که دستورات شرع اسلام را در احوال شخصی، مانند ازدواج، طلاق و ارث را اعمال می کرد، را هم تعطیل کرد. (مانگو، ۱۳۹۴: ۶۸۲)

ولی همان طور که نویسندگان کمالیسم را به انقلاب فرهنگی تعبیر کرده اند (umut, 2010: 3) این انقلاب هنجار های جامعه ترکیه را به هم ریخت که با توجه به سکولاریسم فرهنگی دینداران بر هنجار های دینی تاکید می کنند و در مقابل آنان کمالیت ها هنجار های دینی را مخالف قانون سکولاریسم ترکیه تلقی می کنند در این زمینه هنجار پوشش از دوران آتاتورک تا حالا مورد بحث زیادی قرار گرفته است.

به نظر آتاتورک لباس مردم ترکیه با فرهنگ و شایسته نبوده است از این لحاظ به مردم ترکیه می گفت ما باید لباس اقوام شایسته و متمدن را بپوشیم. او می گفت ما یک قوم بزرگ هستیم نمی خواهیم اقوام دیگر بر لباس نادانان ما بخندند. (ندوی، ۷۹: ۲۰۰۳)

انقلاب فرهنگی آتاتورک در زندگی های شخصی مردم هم دخالت کرد و

پوشیدن لباس خاص الزامی شد. در ۱۹۲۵ طی دستوری اعلام شد که بعد از این پوشیدن کلاه قرمز زنگوله دار ممنوع می باشد. (umut,2010:11)

برخی اجباری کردن کلاه فرنگی را انقلاب کلاه تعبیر کرده اند (پدر ترکیه ۵۹۲) در ۱۹۲۵ کمال آتاتورک پوشیدن کلاه فرنگی را اجباری کرد و بر سر کردن کلاه فز را ممنوع اعلام کرد. در مقابل این هنجار شکنی ها در شرق ترکیه شورش های شد ولی تظاهرات کنندگان به صورت بی رحمانه سرکوب می شدند. (راس، بی تا: ۵۹۲)

با توجه به حفظ عفت، آموزه های اسلامی بر حجاب زنان تاکید می کنند از این رو حجاب زنان یکی از هنجار های مهم جامعه اسلامی محسوب می شود. از زمان کمال آتاتورک تا حالا این مسئله همیشه مورد اختلاف بین اسلام گرایان و سکولاریست ها بوده است. نمونه بارز آن دستور قاضی دادگاه ترکیه درباره حجاب بود در ۲۰۰۶ میلادی دادگاه دستور داد که طبق قانون زنان نمی توانند در ادارات دولتی حجاب بپوشند^۱ که بعد از این دستور یکی از وکلا در دادگاه روی ۵ قاضی گلوله بست که یکی از آن ها جان به سالم درنیامورد. (the guardian:2006)

سکولاریست ها اجازه نمی دادند زنان مسلمان حجاب داشته باشند حتی پولیس در مکان های عمومی از سر زنان حجاب بر می داشت. (اکیول، ۳۰)

هر چند در حاضر از سیاستمداران کسی به حجاب داشتن زنان، مخالفت نمی کند ولی بعنوان هنجار دینی و اجتماعی قضیه حجاب الان هم مسئله است و تازگی رییس حزب توسعه و عدالت رجب طیب اردوغان گفته است که همه بررسی برگزار شود تا حق داشتن حجاب در قانون اساسی اضافه شود. (عصر ایران، ۲۰۲۳)

۱. با تلاش حزب توسعه و عدالت ۲۰۱۳ این ممنوعیت برداشته شد.

تأثیر بر آیین و آداب و رسوم

یکی از عنصر مهم فرهنگ آیین، آداب و رسوم است که جنبه مادی فرهنگ یک جامعه محسوب می شود. آداب و رسوم و آیین شامل قواعد اساسی، شیوه های زندگی مردم، قوانین، نظام ها و آیین نامه ها می شود. (نصرآبادی و دیگران، ۱۳۹۰: ۴۲) کمال آتاتورک سکولاریسم فرهنگی را محور اقدامات خود قرار داده بود که در نتیجه همه عناصر فرهنگی تحت تأثیر قرار گرفتند اینجا به تأثیرات سکولاریسم فرهنگی بر آیین، آداب و رسوم اشاره می شود.

یکی از بزرگ ترین اثرات فرهنگی تغییر خط زبان ترکی از عربی به لاتینی بوده است در ترکیه به رهبری کمال اتاترک نظام فرهنگی غرب الگو قرار گرفت او بعد از ملغا کردن خلافت در سال ۱۹۲۸ به جای رسم الخط عربی رسم الخط لاتینی را الزامی کرد (umut, 2010: 11) تغییر خط زبان ترکی موجب شد نسل جدید از میراث بزرگان خویش محروم شود هدف آتاتورک از تغییر خط این بود که هم وطنان خود را از اثرات تمدنی ایران مصون بدارد او می خواست میراث علمی ترکیه را از بین ببرد و فرهنگ و تمدن آن را در قالب فرهنگ و تمدن غربی بریزد. (ندوی، ۲۰۰۳: ۸۴)

همان طور که ذکر شد هدف آتاتورک حذف دین از زندگی مردم ترکیه بوده است در کوچک ترین اقدامات او، این هدف قابل رد یابی است. بعد از ملغا کردن خلافت به این فکر افتاد که ماده های قانونی اسلامی را از بین ببرد برای این هدف قانون اسلامی کلا برداشته شد و به جای آن قانون سوید کپی شد. وزیر قانون زمان آتاتورک Mahmut esat (۱۸۹۲-۱۹۴۳) که در سوید درس خوانده بود بعد از کپی برداری قانون سوید به جای قانون اسلامی، گفت قانون مدنی راه تمدن قدیم را بست و باب تمدن جدید را باز کرد. طبق قانون جدید چند همسری ممنوع شد. تغییر مذهب و ازدواج زن مسلمان با غیر مسلمان به رسمیت شناخته شد. (لویس، ۱۳۷۲: ۳۸۲)

کمال اتاترک این که فرهنگ بومی را مورد توجه قرار دهد در مورد پوشش هم دستور داد لباس های بومی خود را فراموش کنند و به جای آن لباس غربی بپوشند. این امر هم موجب شد در زمینه لباس هم فرهنگ بیگانه مورد توجه قرار بگیرد. سکولاریسم فرهنگی کوچک ترین رسم و آیین را بر نمی تابد چون می خواهد هر رسم و ادب کوچکی که از مذهب نشأت گرفته باشد برای ملی گرایی افراطی خطرناک است به همین خاطر کمال آتاتورک در زندگی عادی هم پوشیدن لباس مذهبی را هم ممنوع اعلام کرد. (umut,2010:11)

کمال آتورک که باور داشت فقط یک فرهنگ وجود دارد و آن هم فرهنگ غرب است باید از آن فرهنگ تقلید کرد. به مخالفت این باور نهادی که می توانست دست اعتراض بلند کند راحانیون بودند برای مهار آنان نفوذ آنان را کاست و منصب شیخ الاسلام را هم ملغا اعلام کرد. همین طور فعالیت های مدارس دینی متوقف و غیر قانونی اعلام شد برای کل کشور نظام یک پارچه آموزشی اعلام شد و متون درسی از آموزه های دینی پاک سازی شد و متون درسی جدید بر مبنای سکولاریسم تدوین شد. (umut,2010:13) بعد از تعطیل وزارت امور مذهبی کل دستگاه مذهبی تحت کنترل حکومت قرار داده شد و متولیان امور مذهبی افراد غیر مذهبی بودند. با این شیوه می خواستند جامعه ترکیه را از همه نشانه های دینی پاک کنند. (موثقی، ۱۳۸۰: ۱۵۷)

فرق صوفی ترکیه فرهنگ خاص خودش را داشتند از اسم گرفته تا مراسم و رسوم آنان هم ممنوع اعلام شد و اموال آنان ضبط شد و مراکز شان تعطیل شد. (لویس، ۱۳۷۲: ۵۶۹) مقبره ها بر زایرین بسته شد. (umut,1910:10)

خلاصه در انقلاب فرهنگی آتاتورک در همه آداب و رسوم متحول شدند و آداب و رسوم غربی الگو قرار گرفتند. تقویم به مسیحی تغییر داده شد، تنوع مذهبی به شدت سرکوب شد، ساعت اروپایی رایج شد هدف این همه اقدام محو هویت بومی و تشکیل هویت جدید بر اساس هویت غربی یا مشخص تر هویت فرانسوی ها بوده

است. (مانگو، ۱۳۹۴: ۹۰۰)

بعد از مرگ کمال آتاتورک هم کمالیست ها میراث او را ادامه دادند. حزب جمهوری خواه خلق در گرد همایی حزب خود، کمال اتاترک را لقب پیشوای ابدی (ابدی شف) داد. مصطفی عصمت اینونو بعد از کمال آتاتورک بر مسیر او حرکت کرده اجازه نداد مذهب در سیاست راهی یابد. حتی او در ۱۹۴۱ قانون را سخت ساخت و اذان گفتن در زبان عربی را جرم اعلام کرد (مانگو، ۱۳۹۴: ۸۹۰) اینونو حسن علی یوجل وزیر آموزش را مامور ساخت تا آثار کلاسیک دنیا را به زبان ترکی برگرداند.

افتتاح یک هنرستان دولتی هنر های زیبا که نخستین درس آن در ۱۹۳۶ ارایه کرد در ۱۹۴۰ گروه های دایمی اپرا و باله راه اندازی شدند این هنرستان ها برای جایگزین کردن فرهنگ غرب خدمت کردند. (همان)

ظرفیت های فرهنگی

طبق نظر برخی در تاریخ معاصر بزرگ ترین سکولار کمال آتاتورک بوده است (اکیول: ۳) باور های او که تحت تاثیر سکولاریسم افراطی فرانسه شکل گرفته بود، با توان کامل تلاش کرد آن باور ها را عملی کند او در این زمینه موفقیت های زیادی داشته است. سکولاریسم فرهنگی او ترکیه را متحول ساخت که آثار آن امروز هم قابل مشاهده است. با وجود این مردم ترکیه مقاومت های را نشان دادند و از فرهنگ اسلامی یا بومی دست برنداشتند حضور جریان اسلام گرا در ترکیه نشان می دهد که بعد از انقلاب فرهنگی کمال آتاتورک، تا حالا مسلمانان فعال بوده اند نمونه های زیادی در تاریخ قابل مشاهده است. بعد از ذکر تاثیر سکولاریسم فرهنگی در ترکیه اینجا به ظرفیت های فرهنگی در این کشور اشاره می شود.

بزرگ ترین ظرفیت فرهنگی ترکیه علاقه شدید مردم آن به اسلام است. در این باره سید ابو الحسن ندوی می گوید کمال آتاتورک برای خارج کردن دین از

زندگی های مردم تلاش های زیادی کرد و در این زمینه موفقیت های زیادی به دست آورد با توجه به اقدامات کمال آتاتورک اگر به جای قوم ترک قوم دیگری می بود ارتباط و پیوند خود را از اسلام کلا قطع می کرد در نتیجه در جهان اسلام شاهد اسپانیا دوم می بودیم ولی قوم ترک به اسلام وفادار است و افراد این قوم با پیامبر ص علاقه ویژه ای دارند به همین علت بعد از کمال آتاتورک بیداری دینی برجسته می شد و حتی دولت ها هم مجبور می شدند در خیلی امور عقب نشینی کنند. (ندوی، ۲۰۰۳: ۸۵)

برای استفاده از این ظرفیت کار های فرهنگی لازم است که در این زمینه اسلام گرایان فعالیت دارند. مثلا اسلام گرای راست دینی مخالف خشونت است و نمی خواهد برای رسیدن به اهداف خود از خشونت استفاده کند. و اهداف خود را در فعالیت های فرهنگی مانند ساخت مدارس دنبال می کنند. (نایینی زاده، ۱۳۸۰: ۱۹) با وجود فعالیت های اسلام گرای راست گرا ظرفیت فرهنگی خیلی گسترده است و جنبه های مختلف دارد. در این زمینه ارتباط های نخبگان مسلمان، ارتباط سازمان های اسلامی و حتی کشور های اسلامی هم اهمیت دارد. در ارتباط کشور های فرهنگی، کشور های اسلامی و تاثیر مقابل می توان ایران را بعنوان نمونه ذکر کرد که در حوزه فرهنگی در ترکیه مردم را به متوجه کردن به هویت اسلامی نقش بسزایی داشته است. (نوروزی، ۱۳۹۱: ۱۳۵)

امروزه فرهنگ به عنوان یک حوزه دانشی مطرح است این امر برای همه کشور های اسلامی به ویژه برای ترکیه یک فرصت بزرگی به شمار می رود با توجه به این ظرفیت کشور های اسلامی می توانند تجارب سیاست گزاری های فرهنگی یک دیگر استفاده کنند. (ایوبی، ۱۳۹۵: ۷)

اخیرا در ترکیه برخی جنبش های فرهنگی، علمی موفقیت های چشم گیر داشته است با توجه به طرفداران زیاد کمالسیم در ترکیه، کسانی که به دنبال احیای فرهنگ دینی بومی در ترکیه هستند جنبش گولن می تواند برای آنان الگوی خوبی قرار

بگیرد. (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۷۳) البته این به این معنی نیست که همه برنامه های جنبش گولن مورد استفاده قرار بگیرد ممکن است در برخی جنبه های فرهنگی این جنبش موفقیت های نداشته باشد ولی از این لحاظ دارای اهمیت است که در کشوری مانند ترکیه جای خود را باز کرد البته که این نشان می دهد باز هم در این زمینه ظرفیت های زیادی در ترکیه وجود دارد.

به سوی دیگر اسلام گرایان باید از فرصت سوزی ها هم پرهیز کنند ممکن است برخی رفتار های اسلام گرایان نتایج برعکس داشته باشد به ذکر یک نمونه بسنده می شود.

قاضی دادگاه ترکیه حکم داده بود که طبق قانون سکولار کشور، زنان نباید حجاب بپوشند بعد از این حکم یکی از وکلا او را کشت و روزنامه های طرفدار اسلام گرایان تیتراژ زدند "گلوله به سکولاریسم" (umut, 2010: 13) این رفتار ها نباید مورد حمایت مسلمانان قرار بگیرد چون ظرفیت ها را می سوزاند و مردم را به همان مسیر رهنمون می شود که سکولاریسم افراطی رفته است.

نتیجه گیری

کمال آتاتورک بعد از تاسیس جمهوری ترکیه، وقتی به قدرت رسید برنامه غربی سازی کشور را آغاز کرد. هدف او حذف مذهب و فرهنگ ملی و دینی بوده است او می دانست برای رسیدن به هدف مذکور باید مدل سکولاریسم فرانسه را الگو قرار دهد. در کل دوران او سکولاریسم سیاسی دیده نمی شود که تکثر فرهنگی را پذیرفته مردم را اجازه دهد طبق فرهنگ مذهبی و ملی زندگی کنند. سکولاریسم فرهنگی که در زمان او حاکم شد بر مؤلفه های فرهنگی مانند باورها، ارزش ها، هنجارها، آیین، و آداب و رسوم تاثیر گذاشت در نتیجه باورهای اصیل کشوری که بیشتر جمعیت آن مسلمان بودند نه تنها آسیب دید بلکه مردم ایدئولوژی لائسسته فرانسوی را پذیرفتند. ارزش های اصیل جامعه ترکی ضعیف شد و جای آن را ارزش های جدید مانند ناسیونالیسم افراطی، تقدس نظام سکولار و شخصیت کمال آتاتورک گرفت. معیارهای باید و نباید های جامعه از آموزه های دینی و ملی کشور به آموزه های مادی غرب تغییر یافت.

فهرست منابع

فارسی

۱. استانفورد، جی شاوو ازل کورال، تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید، مترجم، رمضان زاده محمود، معاونت فرهنگی آستان قدس رضوی، مشهد: ۱۳۷۰
۲. اییاف، هلن رز، جنبش گولن، مترجم، درشتی، فیروزه، انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، قم: ۱۳۹۵
۳. ایوبی، حجت الله، بررسی تطبیقی سیاست گذاری فرهنگی در کشورهای اسلامی (مورد مطالعه: ترکیه و مصر) دو فصل نامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، شماره، ششم، بهار و تابستان، ۱۳۹۵
۴. برنارد لوئیس، ظهور ترکیه نوین، مترجم، سبحانی، محسن علی، ۱۳۷۲
۵. بیرو، آلن، فرهنگ علوم اجتماعی، مترجم: ساروخانی، باقر، انتشارات کیهان، تهران: ۱۳۷۰
۶. پیرمادیان، مصطفی، فاطمی نژاد، مونا، نگاهی به دگرگونی وضعیت ترکیه در دوره آتاتورک (۱۹۲۲-۱۹۳۸م) رهیافت تاریخی (فصلنامه علمی-تخصصی) دانشکده ادبیات علوم انسانی-دانشگاه اصفهان، سال ششم، شماره ۱۸، بهار ۱۳۹۶.
۷. تقی، آزاد ارمکی، فرهنگ و هویت ایرانی و جهانی شدن، نشر تمدن ایرانی، ۱۳۸۶
۸. حیدرزاده نایینی، محمد رضا، تعامل دین و دولت در ترکیه، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور تهران، خارجه، ۱۳۸۰
۹. راس، لردکین، پدر ترکیه مدرن مصطفی کمال آتاتورک، مترجم نوری علا، اسماعیل، بی تا
۱۰. شاکرین، حمید رضا، سکولاریسم، جلد ۱، چ ۵، کانون اندیشه جوان، تهران: ۱۳۷۸
۱۱. قیداری، عباس قدیمی، قولنجی، شهناز جنگجو، هویت ملی و نگاه ملی گرایانه به تاریخ و زبان در دوره حکومت آتاتورک، فصلنامه مطالعات خاورمیانی، سال هفدهم،

۱۲. کامروا، مهران، خاورمیانه معاصر، قالیباف، محمد باقر، پور موسوی موسی، نشر فومس،

چ سوم، تهران: ۱۳۹۸

۱۳. کرامبی، آبرو، و دیگران، فرهنگ جامعه شناسی، مترجم پویان، حسن، انتشارات

پخش، تهران: ۱۳۷۰

۱۴. کوین، بروس، در آمدی بر جامعه شناسی، مترجم، ثلاثی، محسن، توتیا، تهران: ۱۳۸۶

۱۵. لاندو، جیکوب، پان ترکیسم (یک قرن در تکاپوی الحاق گری)، مترجم، احمدی،

حمید، نشر نی، ۱۳۸۶.

۱۶. مانگو، آندرو، آتاتورک، مترجم، دهقان، هوشمند، انتشارات پیام امروز، تهران: ۱۳۹۴

۱۷. موثقی، سید احمد، بررسی تجربه نو سازی فرهنگی و سیاسی در ترکیه در فاصله

سال‌های (۱۹۲۰-۱۹۵۰)، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تیر ۱۳۸۰

۱۸. نصر آبادی، علی باقی و دیگران. فرهنگ و جهانی شدن، انتشارات یاقوت، قم: ۱۳۹۰

۱۹. نوروزی، رسول، مجتبی عبد خدایی، انقلاب اسلامی و هویت تمدنی در ترکیه،

فصل نامه علمی پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال نهم، پاییز ۱۳۹۱

۲۰. هانی، اوغلو، شکرو، سقوط امپراتوری و تولد جمهوری؛ نگاهی به نقش آتاتورک

در پیدایش ترکیه، مترجم، جوادی، رضا، لوح فکر، تهران: ۱۳۹۵

اردو

۲۱. اکیول، مصطفی، مترجم، الهی، مقبول، مشعل بکس، لاهور: بی تا.

۲۲. مسعود، خالد، سیکولرازم کی جدید تعبیرین، (تعبیرهای جدید اسلامی از

سکولاریسم) ۱۴ اکتوبر ۲۰۱۷، تجزیات دات کام.

۲۳. ندوی، سید ابو الحسن، مسلم ممالک مین اسلامیت اور مغریت کی کش مکش

(ستیز اسلامیت و مغریت در کشور های اسلامی)، مجلس تحقیقات و نشریات اسلام،

لکهنو: ۲۰۰۳.

انگلیسی

24. Azak,umut,islam and secularism in turkey,ib tanris,london:2010
25. Berkes,niyazi,the development of secularism in turkey,hurts&company,London:1998
26. Noah,webster,dictionary of the English language,delaire publishing company,1981
27. Noami nanet,izett,how secularism engenders citizenship:a comparison of secularism in france and turkey,Fordham research commons Available at:,2021blob:<https://web.eitaa.com/38faea39-39fa-4f0e-ae6-223ea2ab4292>
28. Thomas,m.m the chruchs mission and-post modern humanism,bubliher css,1996.

منابع اینترنتی

29. <https://ottomanstds.com/1498/>
30. <https://www.tajziat.com/article/author/khalid/page/4>
31. <https://www.hurriyetdailynews.com/nation-remembers-ataturk-flocks-to-anitkabir-dolmabahce-palace-178390>
32. <https://www.theguardian.com/world/2006/may/18/turkey.helenasmith>
33. <https://www.asriran.com/fa/news/863283/>
34. <https://www.darivoo.com/a/critics-say-turkey-is-moving-from-secular-to-islam/3924398.html>.

